

# AZƏRBAYCANDA TERRORA QARŞI MÜBARİZƏ TARİX VƏ MÜASİRLİK KONTEKSTİNDƏ

(əvvəli 2 oktyabr tarixli sayımızda)

214.2. Eyni əməllər:

214.2.1. Qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, müştəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik (cinayətkar təşkilat) tərəfindən törədildikdə;

214.2.2. Təkrar törədildikdə;

214.2.3. Odlu silahdan və silah qismində istifadə olunan predmetlərdən istifadə etməklə törədildikdə;

Məcəllənin 277-ci maddəsinin adından "terror aktı" ifadəsi çıxarılsa da, "dövlət xadiminin və ya ictimai xadimin, habelə xarici dövlət nümayəndəsinin xidməti və ya siyasi fəaliyyətinə son qoymaq və ya bu fəaliyyətə görə qisas almaq məqsədi ilə onun həyatına sui-qəsd etmə" həm də terror aktı kimi təsnif edilmişdir. Terrologiyaya görə sui-qəsd və terror fərqli cinayətlərdir.

İctimai elmlərlə yanaşı, sosial-siyasi elmlər, terrorşünaslıq baxımından da terrorun cinayət əməli xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi zəruridir. Onu məsələnin mahiyyətini "dinc vaxt"da törədilən cinayətin xarakterindəki aşağıdakı dörd elementə əsaslanaraq belə sistemləşdirmək mümkündür:

**Subyekt** - əməl kim (kimlər) tərəfindən törədilib, yəni cinayət şəxsi deyil, ictimai xarakter daşıyarsa;

**Obyekt** - əməl kimə və nəyə qarşı törədilib, yəni konkret sosial təbəqəyə, əsasən, ictimaiyyətə qarşı ünvanlanarsa;

**Predmet** - əməli törətməkdə motiv (*anarxistlərin motiv anlayışı ilə qarışdırılmamalı*. - E.C.) və məqsəd, yəni cəmiyyətdə total qorxu hissi yaradaraq cəmiyyətin idarəçiliyinə müdaxilə etmək, yaxud idarəçiliyi ələ keçirmək məqsədi daşıyarsa;

**Metod** - əməlin icra üsulunun çox dəhşətli olması.

Lakin nəzəri-təcrübi fikir o həddə çatmışdır ki, hətta bəzən "ekstremizm" / "radikalizm" və "terrorizm" sözləri "terror" anlayışının sinonimi kimi işlədilir. Bu, tə-

sadüfi deyil, elmi də deyil. Pakistanda məktəbə hücum, Avstraliyada bir əcnəbinin kafeyə basqını, ABŞ-da qaradərili vətəndaşın polisi qətlə yetirməsi və s. bu tipli cinayətlər gah ekstremizm, gah da terror əməli kimi elan olunmaqla, prinsipial səhvə yol verilir. Başqa sözlə, hər üç fakt - cinayətdir, lakin onların "ekstremizm", yaxud "terror"a aidliyi ancaq icra mexanizmlərinə görə müəyyənləşdirilməməlidir. Buradakı fərqlilik ondan ibarətdir ki, terror əməl, dəhşət törətmək üsulu, müəyyən dairələrə siyasi-iqtisadi təzyiqlər göstərmək taktikası, son zamanlar isə hərbişəkilmiş müdaxilə, "radikalizm" və "ekstremizm" isə siyasi düşüncə, dünyabaxışı tərzidir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, bu gün sosial tərkibli bir çox qanun pozuntularını da çəkinmədən terror aktı kimi təqdim etməkdə maraqlı olan qüvvələr var. Hüquqşünaslıq bu cür konyunkturaya qarşı çıxmaqda ciddi çətinliklərlə qarşılaşır; əksinə, qanun pozuntusunu "**terror aktı**" kimi mühakimə etmək isə xeyli bəsitləşmişdir. KİV də bu meyildən kənar qalmamışdır. Mətbu söz qanun pozuntusunun şiddət dərəcəsini daha da yüksəltmək, hətta hüquq-mühafizə orqanlarının müvafiq istiqamətdəki fəaliyyətinə dolayısı ilə "dil" vermək üçün "terror" leksik vahidini geniş işlətməkdən çəkinmir.

Terror aktları, əsasən həyat səviyyəsinə aid siyasi böhranların parlament üsulları, problemlərin danışıqlar yolu və s. dinc formatda həll olunmasında çətinliklər yaranarkən törədilir. Lakin beynəlxalq, yaxud lokal böhranlı situasiyalar yaratmaq, xüsusilə də bu gün dünyanın çox diqqət yetirdiyi ümumdünya enerji təhlükəsizliyi sistemində xüsusi maraqlar üzərindən zərbə vurmaq üçün hərbişəkilmiş müdaxilə formatı da pis "dəb" almışdır. Başqa sözlə, mövqə bəzi strateji maraqlara xidmət edəndə, hərbişəkilmiş güc müəyyən hərbi-siyasi hədələri, hətta hücum və basqınları istisna etmir.

Terrorun yaranması və cəmiyyət işlərinə müdaxilə formalarını, eləcə də müasir terrorşünaslığın elmi-nəzəri qənaətlərinə əsaslanaraq problemin mərhələlərini belə sistemləşdirmək olar:

**Cəmiyyətin mədəni - psixoloji düşkünlüyü / Terrorun oxşarları / Terror.**

Fikri ümumiləşdirərək demək olar ki, hər iki elm sahəsinin terror anlayışına müəyyən nəzəri ittifaqı aydın sezilir, lakin onların da arasında çox incə fərq mövcuddur. Həmin fərq cinayət əməlinin baş verdiyi dövrün xarakterinin nəzərə alınmasından irəli gəlir, yəni hətta uyğun amillərə malik cinayət dinc olmayan dövrdə (məs., müharibə dövründə, hərbi vəziyyət elan edildiyi müddətdə və s.) törədilsə, həmin cinayət əməli terror kimi qruplaşdırılmamalıdır.

Müasir dövrdə terrorun mahiyyətində gedən əlavə və dəyişikliklərin istiqamətlərini isə belə təqdim etmək mümkündür:

1. Lokal (regional, beynəlxalq) münasibətlərin həll olunmaması nəticəsində yaranan elementlər;

2. Müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində hər hansı dövlətin öz maraqlarından bəzi güzəştlər etmək istəməməsi nəticəsində yaranan elementlər;

3. Ümumdünya beynəlxalq münasibətlər nizamının pozulması, hərbi-siyasi qütblərin dəyişməsi tendensiyasının güclənməsi, regionlaşma və regionların qarşıdurması ilə bağlı yaranan elementlər;

4. Malik olduğu təbii sərvətləri bölüşməmək, yaxud tərəfdaşlıq müqavilələrinə etinasızlıq göstərməkdən yaranan elementlər.

Qeyd olunan istiqamətlər hazırda hər ölkənin öz milli təhlükəsizliyinə və daxili sabitliyinə xüsusilə diqqətli yanaşmağı tələb edir. Çünki müasir milli təhlükəsizlik məsələlərinə terrorla təhdidlərin forma və üsulu xeyli genişlənmişdir.

Son dövrlərdə beynəlxalq məkanda bir çox dəhşətli aktlara "terror" damğası vurub, ictimaiyyəti təzyiq altında saxlamaq metodu geniş yayılmışdır. Hətta

müəyyən qrupları, dövlətləri, dinləri və s. obyektləri dünyanın gözündən salmaq, yaxud leqal formada onları "cəzalandırmaq" üçün vəziyyətdən süni şəkildə istifadə edərək terrogen situasiya yaratmaq faktları ilə də sıx-sıx rastlaşmaq mümkündür, çünki bəzi dövlətlərin, xüsusilə də fəvqəl dövlətlərin mövcud inkişaf səviyyəsi, ictimai-siyasi gücü törədilmiş qanunsuzluğa siyasi konyuktura mövqeyindən yanaşmaqda yardımçı ola bilər. Hazırda ikili standartların mənəvi bazası məhz buradan qidalanır. Digər tərəfdən, ancaq düşüncə tərzinə, iman və etiqad fəlsəfəsinə, mədəni durumuna istinad edərək terrorun tarixini və coğrafiyasını subyektiv fikir meydanına çevirmək, yaxud cinayət tərkibini onun əsasında müəyyənləşdirmək, həmçinin potensial cinayətə təqdim etmək qeyri-elmi və qeyri-humanist yanaşmadır. Hətta problemin qanunvericilik bazasındakı müəyyən boşluqların özü də (məs., bir cinayəti eyni zamanda həm sui-qəsd, həm də terror kimi qəbul etmək və s.) məhz bu incəliklərin nəzərə alınmaması faktından irəli gəlir. Beləliklə, qısa ümumiləşmələr çərçivəsində də sezmək mümkündür ki, terror təhlükəsi, onun baş vermə ehtimalı fonunda da süni "terrora qarşı mübarizə" cəbhəsi təşkil edib, subyektiv standartlar yaradanlar tapılır.

Terrorun keçdiyi yolun təcrübəsindən çıxış edərək, habelə bu günün ümumdünya reallıqlarını da nəzərə alaraq belə qənaətə gəlmək mümkündür ki, müasir terror mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoq sistemində daxil olan mədəni cəhətdən kasıb və mədəni cəhətdən zəngin cəmiyyətlərin qarşıdurması, "xeyir" və "şər" arasındakı əbədi mübarizənin, bir növ, əvəzədisinə "hərb" və "sülh" doktrinasının təhdid vasitəsinə çevrilmişdir.

\* \* \*

1828-ci ildə Şimali Azərbaycan ərazisinin çar Rusiyası tərəfindən işğalından sonra bu torpaqların sosial-siyasi həya-

tında baş verəcək hadisələrə Ümumrusiya müstəvisində baxmaq tarixilik baxımdan obyektiv hesab edilir. Bu mövqə "Azərbaycanda terrora qarşı mübarizə"nin xronologiyası baxımından da məqbul qəbul edilə bilər.

Rusiyadakı hakim çar monarxiyası mülkədar-kapitalist, başqa sözlə, zadəganlar diktaturası xarakterində idi. 1861-ci ildə təhkimçilik hüququnun ləğvi də xalqın dövlətdən gözləntilərini realizə edə bilməmişdi. Terrora gələn yolun başlanğıcında olan cəmiyyətin mənəvi-psixoloji düşkünlüyü mərhələsini həmin vaxtdan başlayaraq izləmək şərtdir. Cəmiyyətdəki mövcud durum o həddə çatmışdı ki, ictimaiyyət arasında xalqçı inqilabçılar icmaları yaranmışdı və onlar sosializm qurmaq niyyətində idi. 1879-cu ildə inqilabi mübarizədə taktika məsələsində fikir ayrılığı səbəbindən bu təşkilat iki yerə parçalanmışdı: "**Narodnaya volya**" və "**Çornı peredel**".

Rus cəmiyyətində çarı və onun yüksək vəzifəli məmurlarına qarşı qəsd törətməklə ölkədə dövlət çevrilişi etmək qərarə alınmışdı. Lakin bu metodun səmərəsizliyi tədricən dərk olunduqdan sonra inqilabçılardan ictimai-siyasi baxışlarında və mübarizə üsullarında sistemli dəyişikliklər baş vermişdir. Beləliklə, mütləqiyyətə qarşı mübarizədə fərdi qəsd üsulundan təşkilatlanmış inqilabi hərəkət formasına keçilmişdir. İctimai elmlərdə geniş işlənən *inqilabi terror* termini həmin dövrə aiddir. Çünki terror inqilabın ən vacib tərkib hissələrindən hesab olunurdu. Və həmin dövrün inqilabi terroru fərdi qətl taktikasından fərqlənirdi. Beləliklə, Rusiyada terror ideyalarının yaranıb yayılma tarixi XIX əsrin 60-cı illərinə təsadüf edir. Bu fikir 1862-ci ildə hazırlanıb yayılmış "Gənc Rusiya" intibahnaməsinə əsasən dəstəklənir. 1901-ci ilədək siyasi qəsdlər Rusiyada peşəkar səviyyəyə çatmışdı. Bu mərhələdə qazanılan ən vacib peşə təcrübəsi siyasi qətl aktı törətmək üçün zəruri maliyyə vəsaiti

əldə etməyin yolları və siyasi qətl kədr hazırlığı məsələlərinin fəaliyyət proqramına daxil olunmasıdır.

XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq azərbaycanlı gənclər Moskva, Sankt-Peterburq, Cenevrə, Paris və b. Avropa şəhərlərinin təhsil ocaqlarında təhsil alarkən müxtəlif siyasi partiya və dərnəklərə qoşulur, mütləqiyyət və müstəmləkəçiliklə mübarizənin nəzəriyyəsi və təcrübəsi ilə də yaxından tanış olur, qadağan edilmiş ədəbiyyatlar mütaliə etmək imkanı qazanırdılar. Məsələn, əsas məqsədi cəmiyyətdə qiyam havası yaratmaq, taktikası siyasi qəsd olan "Narodnaya rasprava" dərnəyinin özəyi çar polisi tərəfindən dağıdılarkən istintaq prosesinə təşkilatın üzvü kimi Azərbaycandan da xeyli tələbənin, xüsusilə də etnik ermənilərin adı məlum olmuşdu.

Həmin dövrdə "Narodnaya volya" partiyasının üzvləri cəza forması kimi Rusiyanın mərkəzi regionlarından Azərbaycana sürgün edilirdilər. Onların Azərbaycanın müxtəlif regionlarında məskunlaşması və işləməsi, yerli əhali ilə ünsiyyəti siyasi mübarizə haqqında baxışların təbliği, təşviqi və icra formalarının yayılması üçün bir fürsət idi. Rusiya anarxist-kommunistlərin orqanı olan "Anarxist" dərgisinin məlumatına görə, 1904-cü ildə artıq Bakıda da "Anarxist" və "İnternasional" adında iki qrup fəaliyyət göstərmiş; təbliğat aparmaq üçün onların hətta mətbəələri də olmuşdur. Ümumiyyətlə, həmin dövrdə çar Rusiyası imperiyasının mərkəzi regionlarında baş verən sosial-siyasi hadisələrin gec-tez ucqarlarda da öz əksini tapması labüdü idi. "Terror və terrorçuluq" barədə düşüncələr və praktik addımlar da bu məntiqə daxil olduğu üçün o illərin qısa siyasi tarixini vərəqləmək zərurəti var.

(davamı növbəti saylarımızda)

Elçin CABBAROV,  
filologiya elmləri namizədi.